

רשות
הטבע
והגנים
חטיבת קהל וקהילה
אגף חינוך וקהילה

שיתוף קהילות הסמוכות לשמורות טבע ולגנים לאומיים במשימות של שמירת טבע נוף ומורשת/

שרון גולן הרשקוביץ(1)

"כאשר אנחנו מנסים להרים דבר כלשהו ואותו בלבד
אנחנו מגלים שהוא מחובר לכל דבר אחר ביקום"

John Muir

עקרי הדברים במאמר זה: על קהילה, נוער ורשות הטבע והגנים

רשות הטבע והגנים פועלת מזה שנים רבות בשיתוף עם קהילות. הקשר בין שמורות טבע וגנים לאומיים שבניהול רט"ג לבין הציבור בכלל ו'המקומיים', הגרים בסמיכות להם, בפרט, הוא קשר ארוך טווח ובעל השפעה הדדית. עם השנים עולה ההשפעה של הציבור על הסביבה. הן בשל גידול האוכלוסין ומיעוט השטחים הפתוחים הערכיים, והן בשל עליה במודעות של הציבור לנושאי שמירת טבע וסביבה והרצון לקחת חלק, להשפיע. על מנת לשמור לאורך זמן על ערכי הטבע והמורשת, אנו זקוקים לציבור כשותף.

בשנים האחרונות נעשתה ברשות הטבע והגנים עבודה מקיפה שמטרתה להגדיר מחדש את השותפות עם הציבור ואת הכלים העומדים לצורך כך. הוגדרה פרופסיה חדשה פנים ארגונית של עבודה בשיתוף קהילה, ובשטח מתפתח מערך של רכזי קהילה.

המאמר המובא כאן משלב בין ידע מקצועי מהארץ ומהעולם בתחומי הקהילה וההתנדבות עם למידת עמיתים פנים ארגונית המבוססת על ניסיון רב שנים. כמו כן, ניתנת במאמר זה התייחסות נרחבת לתכניות שהרשות מובילה עם בני נוער וצעירים.

(1) שרון גולן הרשקוביץ היא מנהלת תחום קהילה ברשות הטבע והגנים. בנוסף מובילה את הקמת מערך המתנדבים בשנתיים האחרונות. בעלת תואר ראשון בתקשורת ותואר שני בגיאוגרפיה וסביבה.

רשות הטבע והגנים
חטיבת קהל וקהילה
אגף חינוך וקהילה

רשות הטבע והגנים ושיתוף קהילה

מדוע? מהם המניעים של רשות הטבע והגנים לשיתוף קהילה?

נכיר את רשות הטבע והגנים: רשות שהוקמה לשם מימוש המטרות של שני החוקים המרכזיים שמכוננים אותה: חוק גנים לאומיים, שמורות טבע ואתרי הנצחה; וחוק הגנת חיית הבר. מטרת הרשות הן לשמור על הטבע ועל אתרי המורשת, לטפח אותם לרווחת הציבור ולחנכו בהתאם למטרות אלה. זו רשות ממשלתית, גוף ציבורי המחזיק בנאמנות חלק מנכסי הכלל: שמורות טבע וגנים לאומיים. נכסים אלו אינם שייכים רק לדור הנוכחי והרשות מחויבת אליהם כאל פיקדון עליו יש להגן לטווח הארוך, גם בעבור הדורות הבאים.

לרשות אחריות מתוקף חוק על שמירת ערכי טבע, נוף ומורשת בישראל. היא פועלת במגוון כלים לממש אחריות זו, בהם תכנון, אכיפה ופיקוח, ניטור ומחקר, שימור ופיתוח, חינוך והסברה, הדרכה וייזום פעילויות ערכיות באתרים, **פיתוח וקידום קשרים ארוכי טווח עם קהילות ועוד.**

הצורך בשיתוף גורמים מובילים בקהילה בשמירת טבע ומורשת נובע משתי קבוצות מניעים: מבחינה ערכית, הרשות מופקדת מתוקף חוק על ערכי הטבע, המורשת והנוף שהינם נחלת הכלל ועל כן נכון וראוי לשיתף את הציבור בשמירה עליהם. בנוסף, ישנם מניעים מעשיים המאפשרים, מחד, להגדיל את העשייה בשטח ומאידך - את העברת המסרים למעגלים נוספים בציבור. זאת מכיוון שכדי להגיע למסה קריטית של אנשים שמסרי שמירת טבע ומורשת יגיעו אליהם, לא ניתן להסתפק בעובדי הארגון.

שמורות הטבע והגנים הלאומיים מכילים בתוכם מגוון רחב של ערכי טבע, נוף ומורשת. לצידם - תושבים וקהילות החיים בסמיכות לערכים אלה. שיתוף הקהילות הסמוכות בעבודת רט"ג הינו חלק מהותי בעבודה השוטפת... כחלק מניהול השטח והמשימות, יש להחליט מיהן הקהילות שראוי ונדרש לעבוד איתן ומהו היקף הפעילות המיטבי עם כל אחת מהן, על מנת לקדם שמירת טבע ומורשת.

בשנים האחרונות הולכת ומתחזקת מגמה של עליה במעורבות הציבור בכלל ובקהילות גיאוגרפיות בפרט, בתכנון וניהול, כתוצאה מירידה באמון הציבור כלפי המדינה ומוסדותיה, התחזקות החברה האזרחית ופתיחת מסגרות סטטוטוריות חדשות למעורבות ציבורית. שיתוף ציבור הוא אחד מהעקרונות בפיתוח וניהול בר-קיימא וככל שהתחום הולך ומתפתח כך גדלה בקרב הציבור והמוסדות המודעות לכך.

לאור האמור לעיל, חזון רשות הטבע והגנים לתחום החינוך והקהילה, כפי שאושר בשנת 2014 ע"י מליאת הרשות, מתמקד בשיתוף הקהילות הגיאוגרפיות הסמוכות לשמורות וגנים:

חטיבת קהל וקהילה
אגף חינוך וקהילה

"קהילות הסמוכות לשמורות וגנים שותפות בשמירת טבע, נוף ומורשת. אנשי חינוך, תלמידים, בני נוער, חיילים ומבוגרים מקהילות אלו בפרט, ומרחבי הארץ בכלל, מעורבים ושומרים על סביבתם הטבעית ומורשתם התרבותית, תומכים בפעולות הרשות ומתנהגים בשמורות הטבע, בגנים הלאומיים ובאשר ילכו בדרך ארץ."

קהילה 'עושה' שמירת טבע –

מהי 'קהילה' ומה המניעים שלה להיכנס לשותפות?

במאמר זה אצמצם את התייחסותי לקהילות הגיאוגרפיות, אלה הנמצאות בסמוך לגנים לאומיים ולשמורות טבע, מכיוון ששיטת העבודה בהן שונה, ועל כך ארצה להרחיב.

למונח קהילה הגדרות רבות. ההגדרה שמצאנו כמתאימה עבורנו ביותר היא זו הרואה בקהילה התארגנות עצמית ובה מגוון התארגנויות, זיקה משותפת לערכים ולמשאבים חומריים, יחסים אישיים ומתמשכים בין אנשים וקבוצות, המהווה מוקד להזדהות ומשמעות (בן יוסף 2010). זאת לעומת קהל יעד, קבוצה בעלת מאפיין קריטי משותף שהוא מרכיב אחד בתוך קהילה..

ועוד הבהרה מושגית המבוססת על המשגה של צוות 'שדמות' במכללת אורנים (2010): רשות הטבע והגנים אינה עוסקת בניו קהילה אלא **פועלת בקהילה כזירת עבודה**. תפקידנו להכיר, למפות ולפעול בשיתוף הגורמים הקיימים בה. בניו קהילה ויצירת קהילתיות הם מניעים של גורמים מתוך הקהילה עצמה. לעיתים קרובות, שיתוף הפעולה בין רשות הטבע והגנים לבין קהילה יהיה מבוסס על מניע זה מצד הקהילה.

באופן טבעי, ישנו קשר בין קהילה ובין אתר הסמוך אליה. לכך יש השפעה על יכולתה של רשות הטבע והגנים לשמור על המקום לאורך זמן. הקשר יכול להיות חיובי, שלילי או התעלמות הדדית, וגם לכך יש השפעה.

מנקודת מבטם של השותפים בקהילה, ישנם כמה יתרונות בולטים בחיבור לרשות הטבע והגנים: החיבור מאפשר שייכות לארגון גדול, מוביל ובעל תפיסה ציבורית חיובית – מפתח גאוות יחידה, רוב המשימות אינן דורשות התמודדות נפשית (בהשוואה, למשל, להתנדבות עם אנשים בעלי צרכים מיוחדים, קשישים וכו'), העשייה היא חברתית, משלבת בילוי, הנאה וכיף: גם עושים מעשה טוב וגם מבלים בטבע ומחזקים את הקשר לארץ. במסגרת התנדבות ברשות הטבע והגנים מתאפשרת הרחבת מעגלים חברתיים או חיזוק קשרים קיימים.

ישנן התארגנויות רבות בקהילה שעלינו להכיר וללמוד לשתף איתן פעולה בתכניות שלנו: רשויות מקומיות, בתי ספר, עמותות וארגונים חברתיים, בני נוער, התארגנויות שאינן רשמיות, גופים עסקיים, גמלאים ועוד. התכניות מותאמות למאפיינים הייחודיים של כל קהילה, תוך התייחסות למגזרים ולמאפייני התרבות השונים.

בקרב הקהילות השותפות שלנו ישנם מגוון קהלי יעד הלוקחים חלק בתכניות לשמירת טבע ומורשת, בהם מבוגרים מתנדבים, קבוצות של נשים פעילות, רשויות מקומיות, בתי ספר יסודיים, בני נוער ועוד.

על קהילה והתנדבות

העשייה של הקהילה מקדמת את כוחה של החברה ככלל ושל האדם כפרט, להיות שותף פעיל בעיצוב פני החברה והסביבה בישראל, על בסיס רצונות וצרכים מקומיים, ולאור ערכים אוניברסאליים. לרצון ולצורך לעודד את הקהילה לקחת חלק פעיל בעיצוב פני החברה ישנם שותפים רבים בקרב גופים ממשלתיים, ארגונים ועמותות. אלה הם השותפים שלנו בעבודה בסביבה הקהילתית.

בשנים האחרונות, כחלק מתהליך הקורה בעולם, יש עלייה ברצון הציבור בארץ להתנדבות מחד, והסדרה והבניית תשתית של התחום כולו מצד גורמים ממסדיים - מאידך. ניתן לראות שתחום ההתנדבות הולך ומתמקצע, ונמצא בתהליך של הסדרת התשתית בתחומי החוק והמשפט, הפרופסיה וההכשרה, הביטוח ועוד. עם התמקצעות התחום וההכרה בתרומה הפוטנציאלית שיש להתנדבות, למתנדבים עצמם, ולחברה בכלל כשהאזרחים בה מתנדבים, ניתן לראות ארגונים שונים הבונים וממצבים מסלולי התנדבות.

כך עולה היקף הפניה לרשות ולגופים נוספים בבקשה לתת מענה לצורך, ולהגיע להתנדב באתרים. דוג' למסגרות המרחיבות את היצע ההתנדבות שלהן: התכנית להתפתחות אישית ומעורבות חברתית של משרד החינוך לתלמידי התיכון, תכניות התנדבות במסגרת השירות הצבאי ועידוד יחידות צה"ליות ליציאה להתנדבות מחוץ לבסיסים, תכניות התנדבות במסגרת מקומות עבודה (אחריות תאגידית), ימי התנדבות קבועים במסגרת מכינות קדם-צבאיות, חיזוק והרחבת מסגרות השירות הלאומי, השירות האזרחי ושנת השירות ועוד.

הרשות מפעילה מגוון תכניות לשיתוף הקהילה, המשלבות עשייה סביבתית, ביניהן: תכניות ארוכות טווח לתלמידי בתי הספר, תכניות 'מקומי בטבע' למנהיגות נוער וצעירים, תכניות ארוכות טווח לבסיסי צה"ל, שילוב תלמידים במסגרת התכנית להתפתחות אישית ומעורבות חברתית של משרד החינוך, התנדבות משפחות, הפעלת מתנדבים מהקהילה ועוד.

כבר הוצג במאמר זה שרשות הטבע והגנים שואפת לייצר שותפות עם גורמים שונים בקהילה, כדי שיהיו פעילים, וייקחו חלק משמעותי בשמירה על הטבע וערכי המורשת הסמוכים להם. את המעורבות החברתית של הקהילה ניתן להציג כרצף (ליאורה ארנון, אשלים):

חטיבת קהל וקהילה אגף חינוך וקהילה

ערנות לסובב: פניה לקהילה בבקשה לתשומת לב למתרחש בסביבתה ודיווח בעת הצורך. לשם כך הם צריכים להבחין במפגע, להבין מהו ולדווח. כלומר, להכיר את ערכי הטבע והמורשת הסמוכים להם, להבין מה עלול לפגוע בהם ולפנות לגורם האחראי שיוכל לתת מענה למפגע. לדוגמא, אזרחים המתקשרים למוקד המידע והדיווח על מנת לתאר גניבת חולות, נוכחות של ציידים ועוד.

המונח '**השתתפות החברתית**' לקוח מתוך מסמך מדיניות של משרד רוה"מ העוסק ב..... המונח מרחיב את תפיסת ההתנדבות הקלאסית. אין מדובר רק בסיוע לנזקק אלא גם בפעולות שאדם עושה במסגרת קבוצות השתייכות שלו, מתוך דאגה לאינטרסים משותפים. לדוגמא, בני נוער שהגיעו במסגרת כיתת האם שלהם בבי"ס להתנדבות חד יומית.

התנדבות מוגדרת, עפ"י אמנת ההתנדבות של המועצה הלאומית להתנדבות בישראל כך: "תרומת זמן, שירות, מומחיות, ידע, יוקרה ו/או מערכת קשרים ע"י אדם הפועל למען הזולת והחברה, מתוך רצון חופשי, ללא קבלת תמורה כספית, לפחות למשך פרק הזמן לגביו התחייב המתנדב, באופן ישיר או עקיף, לאנשים מוכרים (למעט בני משפחה) ו/או בלתי-מוכרים, לארגונים, למוסדות ולתנועות, לקהילה ו/או לסביבה. דוגמא למתנדבים ברשות הטבע והגנים הם המתנדבים הבוחרים להיות לעזר לפקח האזורי בעת סיוריו בשטח, מתנדבים הלוקחים חלק בקליטת מבקרים באתרים, באיוש תחנות מידע והסברה למטיילים בעונת הפריחה ועוד.

התארגנויות בלתי פורמאליות לשינוי חברתי, אלה הן קבוצות שאמנם הן מעטות, אולם יש להם השפעה ניכרת. אלה קבוצות של תושבים המקדמות יוזמה לשינוי חברתי-סביבתי בשטח הסמוך לביתם. לרוב יש בקבוצות מסוג זה אנשי מקצוע התורמים מזמנם וגם מהידע המקצועי שלהם, לקדם נושא שקרוב לליבם.

בני הנוער והצעירים

מהם המאפיינים של קהלי יעד אלו? מה הם יכולים לעשות?

רשות הטבע והגנים רואה בבני הנוער והצעירים קהל יעד מוביל מכמה סיבות: הם אזרחי העתיד, חשיפתם לערכי הטבע והמורשת ולחשיבות השמירה עליהם והתנסותם האישית בפעילות שמירת טבע חשובות לשמירתו גם לשנים הבאות.

בני הנוער חברים בהתארגנויות שונות שיכולות להוות מסגרת לקבוצות מנהיגות, בהן תנועות נוער, קבוצות נעורים בישובים קטנים, מתנ"סים ברשויות מקומיות, מכינות קדם צבאיות ומכינות לבוגרי צבא, בתי ספר המובילים בשנה וחצי האחרונות את התכנית להתפתחות אישית ומעורבות חברתית של משרד החינוך המחברת בין ביה"ס לבין הקהילה ועוד.

התארגנויות אלה מהוות עבורנו בסיס לשותפות. מבחינה קהילתית, מסגרות אלה, שפועלות לרוב כחלק מהחינוך הבלתי-פורמלי, מחוברות לקהילה ויכולות לעבות את מעגלי השותפים ברמות השונות בקרב קהילות הסמוכות לשמורות וגנים.

רשות
הטבע
והגנים
חטיבת קהל וקהילה
אגף חינוך וקהילה

מאפיינים של בני הנוער בתחום ההתנדבות

במאמרה ' המתנדבים החדשים - מתנדבי דור ה 'Y' מתייחסת ליאורה ארנון לכמה מאפיינים בולטים של בני הנוער. ניכר שהם רוצים להתנדב יותר מהדורות שלפניהם, הם מצפים להתנדבות משמעותית ולניהול מקצועי שלה ורוצים להתחבר למטרות עבורן הם מתנדבים. בני הנוער מבלים שעות רבות מול המסך, יש להם גישה למידע, הם יודעים לחפש מידע ברשת ונחשפים יותר מדורות קודמים לבעיות ואתגרים. הם גם מצפים למגוון של תפקידים ומשימות וזקוקים למדדים ברורים למדידת ההצלחה של עשייתם.

בני הנוער מונעים ע"י מניעים אלטרואיסטים - הם רוצים לשנות את העולם. בנוסף, התחום הסביבתי חשוב להם יותר מהדורות הקודמים. המודעות לבעיות של איכות סביבה ושמירה טבע גבוהה אצלם. בנוסף, יש בהם את הרצון למנף את ההתנדבות לצבירת ניסיון ומיומנות.

התנדבות ובני נוער ברשות הטבע והגנים

לשיתוף בני הנוער והצעירים בתכניות שמירת טבע יש השפעה בכמה רמות: ברמה האישית, כל אחד מהמשתתפים מועצם וזוכה לפתח יכולות אישיות בהתאם לכישוריו ורצונו. ברמה הקבוצתית, יש בפעילות מפגשים קבוצתיים, הצבת מטרות משותפת, עשייה והתמודדות חברתית. ברמה הקהילתית אנו רואים את המשתתפים הצעירים כמובילי דעה ביישובם. הם יוצרים חיבור נוסף של הקהילה לשטח הסמוך אליה, לרוב דרך הוריהם וחבריהם המצטרפים לפעילויות. תכניות הקהילה בהן לוקחים חלק בני הנוער מאופיינות בשלבים משלימים המתקיימים במקביל: למידה, פיתוח מיומנויות ועשייה:

למידה – למידת ערכים של שמירת טבע ומורשת, של מנהיגות ולקיימת אחריות, למידת הסביבה הגיאוגרפית הסמוכה למקום המגורים של בני הנוער.

פיתוח מיומנויות - רכישת כלים מתודיים, כלים להרחבת מעגלים בקהילה וכד'.

עשייה – בני הנוער מתנסים בכמה סוגי עשייה ומייצרים השפעה על השטח ועל האדם. סוגי העשייה נקבעים לפי צרכי השטח תוך התאמה לקבוצה:

- עשייה פיזית בשמורות העונה על צרכי השטח. למשל, עקירה של מינים פולשים, סימון שבילים, חבלול.
- העברת מסרי שמירת טבע לקהל הרחב. למשל, הסברה ומתן שירות למטיילים בעמדות מידע בחגים ובעונות הפריחה.

- הרחבת מעגלים בקהילה. למשל, הדרכת תלמידי ביה"ס הסמוך, הדרכת משפחות מהקהילה ביום שיא בשמורת הטבע/ הגן הלאומי הסמוך או בשטח הישוב עצמו, בהתייחסות לתכני השמורה ושמירת הטבע, תיעוד סיפורי מורשת וסיפורי גיבורים מקומיים בשמורה ועוד.

באמצעות מנעד העשייה הרחב, אנו שואפים לקידום ערכים כמו כבוד לסביבה, כבוד לזולת, טיפוח הסביבה ופיתוח מוטיבציה ליצירת שינוי התנהגות - שלהם ושל הסובבים אותם.

דוגמאות לתכניות לבני נוער:

- תכניות חינוכיות ארוכות טווח בבתי ספר – תכניות במסגרתן מתקיימת סדרה של מפגשים בין מדריך/ה לכיתה, בד"כ במשך מספר שנים ברצף. במהלך המפגשים התלמידים מכירים את סביבתם הקרובה, נחשפים לסוגיות שמירת הטבע, ומתנסים בעשייה סביבתית תורמת בשטח.
- הנחיית קבוצות מנהיגות בבתי ספר – לרוב תלמידים בבתי"ס יסודיים או בחטיבות ביניים. עיקר העשייה שלהם הוא בהדרכה והעברת המסרים הלאה לשכבות גיל נוספות בבתי"ס ובתוך הקהילות שלהם.
- התוכנית להתפתחות אישית ומעורבות חברתית של משרד החינוך: במסגרת תכנית זו, התלמידים משולבים במשימות מעורבות קהילתית ועשייה חברתית, מתוך שאיפה שייגדלו להיות בוגרים מעורבים ומשפיעים. רשות הטבע והגנים הוכרה ע"י משרד החינוך כאחד מתוך הגופים המורשים להנחות בני נוער לעשייה והתנדבות בנושאי שמירת טבע ומורשת. על מנת להגיע לכמה שיותר בני נוער, אנו מציעים כמה כיוונים לפעילות:
- קבוצת מנהיגות מונחית ע"י מורה מביה"ס, המבוססת על מערכי פעילות 'טבע זה שם המשחק' הנמצאים באתר האינטרנט של רשות הטבע והגנים
- תיאום התנדבות חד יומית לכיתה באחד ממוקדי ההתנדבות החד-יומיים שלנו.
- תכנית מנהיגות המונחית ע"י מדריכים מקצועיים של רשות הטבע והגנים, בבתי ספר.
- הפעלת תלמידים מתמשכת בגנים לאומיים הסמוכים אליהם - למשימה המונחית ע"י מנהל/ת הגן הלאומי או שמורת הטבע.

תכנית 'מנהיגות בשביל הטבע' המשותפת ל'אורטוב'/רשת אורט. התכנית נותנת מענה לשעות ההתנדבות במסגרת התוכנית להתפתחות האישית ומעורבות חברתית של משרד החינוך. התכנית משלבת הנחיה של מדריך מקצועי של רשות הטבע והגנים, שמתמקד בתוכן ובמקביל - בהנחיה של המורים. התכנית המשולבת מבוססת על הכרה בתפקידים המשמעותי של המורים כמובילים תהליך חינוכי משמעותי.

תכנית 'מקומי בטבע' המופעלת ברחבי הארץ, כוללת כעשרים קבוצות נוער וצעירים, בעלי פוטנציאל למנהיגות, המשתתפים דרך מסגרות של חינוך חברתי, בתוכן- מסגרות חינוך חברתי ביישובים הסמוכים לגנים ושמורות, תנועות נוער ומכינות קדם צבאיות. משתתפי הקבוצה לומדים להכיר את האתר הקרוב אליהם, ואת כללי שמירת טבע, ולוקחים חלק בפעילות ממשק ובפעילות הסברה והדרכה לקהלי יעד נוספים בקהילתם. התכנית מופעלת בשיתוף עם גורם מקומי בקהילה.

נקודות החוזק של התכנית, כפי שעולה ממחקר הערכה שנעשה ע"י מכון דו-עת, הן מתן מענה לצורך אמתי שהוגדר בחזון רט"ג ומשקף את המציאות בשטח, שביעות רצון גבוהה של בני הנוער המשתתפים, חיזוק הקשר של המשתתפים לשמורה/גן הסמוכים למקום מגוריהם והעצמת המחויבות שלהם כלפי שימורם כל זאת לאור ראיונות שנעשו במסגרת המחקר. בנוסף, התכנית תורמת לתחזוקת השמורות ומשפיעה על מעגלים חברתיים קרובים של המשתתפים בה – הורים ובני משפחה.

תוכן: מעגל הניהול המקיים של המשאב

בכל אחת מתכניות הקהילה משולבים תכנים המאפיינים את ערכי הטבע והמורשת המקומיים. התכנים הם מתחומי שמירת טבע נוף ומורשת המתייחסים לכל **מעגל הניהול המקיים של המשאב**, תוך מתן דגש על היכולת של אנשים בקהילה לעשות ולהשפיע, וכן ע"י הקניית מיומנויות נדרשות לעשייה, עפ"י הצורך.

חטיבת קהל וקהילה אגף חינוך וקהילה

המשאב: זהו המגוון הביולוגי והמורשתי, מצאי החי, הצומח ומורשת התרבות בהווה ובעבר. כאן נתייחס לסיפורים וגיבורי תרבות מקומיים לנופי תרבות ולמסורות קהילתיות מקומיות. המשאב מחבר בין רשות הטבע והגנים, האמורה להגן ולשמור עליו מתוקף החוק, ובין הקהילה הסמוכה המחוברת אליו במגוון זיקות וקשרים.

התנגשות בין ערכים: בין צרכי אדם לבין צרכי שמירת טבע, נוף, ומורשת בשמורה / בגן הלאומי. בשלב זה חשוב שהמשתתפים יתנסו בהיכרות עם כל הערכים והנימוקים השונים ללא גישה שיפוטית, תוך חשיבה ביקורתית ויכולת התמודדות עם דילמות. לדוגמא, פיתוח מקומות מגורים לאדם לעומת שמירה על שטחים פתוחים ובתי גידול מגוונים, או ערך הטיילות והכרת הארץ דרך הרגליים, לעומת שמירה על מרחבים סגורים שאינם מותרים לשוטטות אדם.

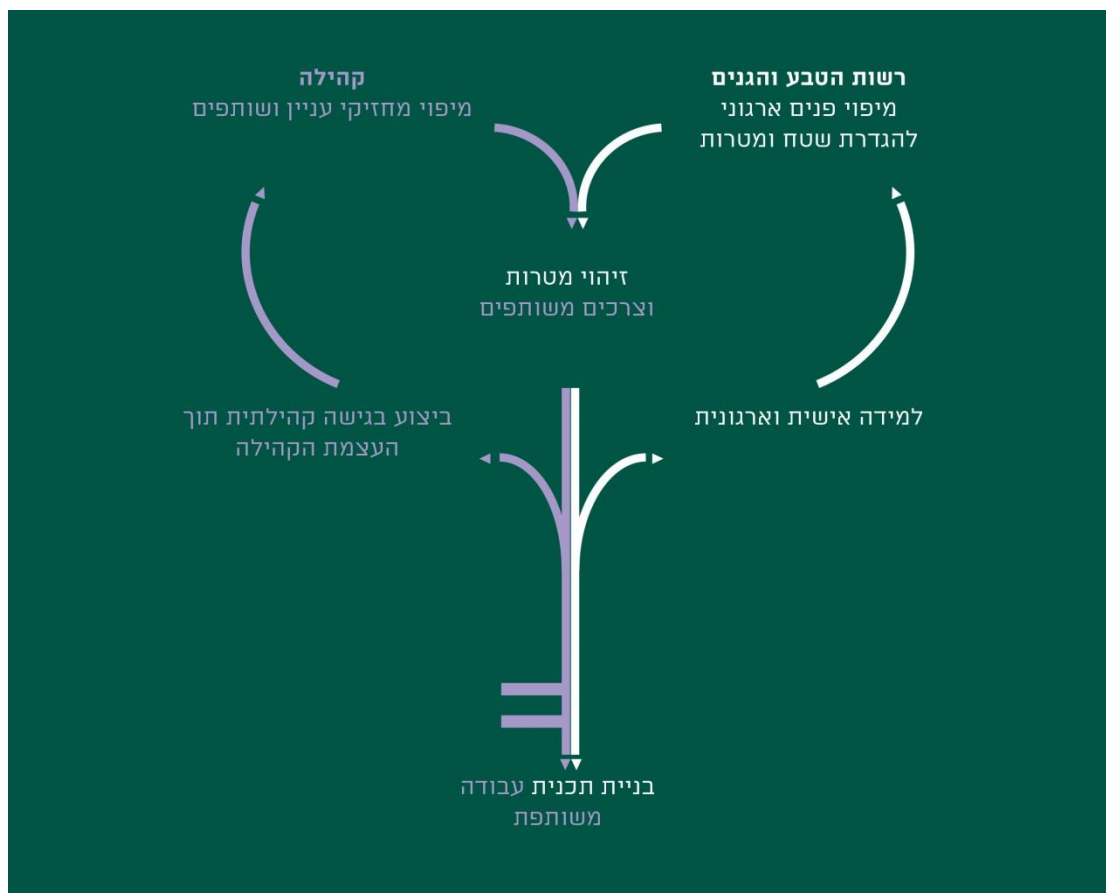
בעיות שמירת טבע ומורשת מרכזיות: תפקידה של רשות הטבע והגנים 'להיות לטבע לפה' ולשמור עליו ועל ערכי המורשת. בשלב זה נתמקד בבעיות הנגרמות לערכים אלה. דוגמא לבעיות: מינים בסכנת הכחדה, צמצום בתי גידול, ונדלזם לעתיקות ולערכי המורשת, התפרצות מינים מקומיים או התבססות של מינים פולשים. בכל אחת מהתכניות, אתגרי שמירת הטבע יוצגו תוך כדי התייחסות ישירה למשאב המאפיין את השמורה, למצאי החי, הצומח וערכי המורשת שבה.

הפתרונות: בשלב זה נציג את הכלים שמציעה רשות הטבע והגנים. למשל, פיקוח ואכיפה, חינוך והסברה, קידום השתתפות חברתית, קריאה למתנדבים, תכנון, ניהול מבקרים בשטח, פיתוח, חקיקה, ניטור, שימור ועוד. גם כאן, נציג את השימוש בכל אחד מהכלים בהתאם לשטח השמורה או הגן הלאומי הסמוך לקהילה. אולם, לשלב זה יש חלק משמעותי נוסף: מהו הפתרון 'שלי' המסר הוא שכל אחד ואחת יכולים לקחת אחריות על התנהגותם האישית, ובכוחה של החברה/קהילה כולה להביא לשינוי. למשל, התנהגות אישית נכונה בהתנהלות בשטח, דיווח על מפגעים, העברת המסרים הלאה ועוד.

מודל מפתח הקס"ם (קהילה סובבת מקום): מודל לשיתוף קהילות הסמוכות לשמורות טבע וגנים לאומיים בשמירת טבע ומורשת.

קהילות הסמוכות לאתרי רט"ג, בהן מגוון של התארגנויות וקהלי יעד, מכירות את מסרי רט"ג ושותפות בשמירת הטבע הנוף והמורשת במידה העונה על צרכי רט"ג ועל צרכי הקהילה.

מודל מפתח הקס"ם הינו תוצר של עבודת צוות, של העוסקים והעוסקות בשיתוף קהילה ברשות הטבע והגנים מזה שנים. הוא מבוסס על למידה ממקורות חיצוניים לרשות, בהנחיה של מרכז השל, וכן על למידה פנים ארגונית וניסיון רב שנים של עבודה בשיתוף קהילה במגוון תכניות חינוכיות-קהילתיות, בכל רחבי הארץ. מטרת מידול העשייה בתחום שיתוף הקהילה היא יצירת תהליך סדור, מובנה ומקצועי לעבודת רשות הטבע והגנים בקרב קהילות סמוכות לשמורות ולגנים.

מודל העבודה מציג שישה שלבים מרכזיים. אלה הם שלבי עבודה תיאורטיים, ובמציאות התהליכים לא בהכרח מתקיימים לפי הסדר המוצג במודל. על מנת לעבוד עם המודל, יש לבצע חשיבה מחודשת באופן קבוע על כל אחד ואחד מהשלבים: לשוב ולחדד את המטרות שהוגדרו, להגדיל את מעגלי השותפים ולפתח תכניות עם קהלי יעד נוספים.

שלבים מרכזיים

- א. מיפוי פנים-ארגוני להגדרת השטח ומטרות: הגדרת צוותי חשיבה, איסוף ידע מאנשי הרשות, הגדרת התשתית הארגונית לקידום התכנית ועוד.
- ב. מיפוי מחזיקי עניין ושותפים: מיפוי כל מחזיקי העניין, הגורמים בקהילה שיכולים לסייע לקידום התכנית בשלב הראשון, גורמים נוספים שיכולים להצטרף בהמשך, למידת המאפיינים המרכזיים של הקהילה.
- ג. זיהוי מטרות וצרכים משותפים: התייחסות למטרות של כל השותפים והגדרת מטרות משותפות לתהליך.

חטיבת קהל וקהילה אגף חינוך וקהילה

- ד. בניית תכנית עבודה משותפת: הגדרת קהלי היעד מתוך הקהילה שיובילו את התכנית, בניית תכנית עבודה לאור המטרות המשותפות שהוגדרו בשלב הקודם, התייחסות לאיגום משאבי כ"א ותקציב.
- ה. ביצוע בגישה קהילתית תוך העצמת הקהילה: עידוד אקטיביזם, יצירת מסורות קהילתיות, נראות אפקטיבית באמצעי התקשורת של הקהילה ושל רשות הטבע והגנים, טיפוח מנהיגות מקומית.
- ו. למידה אישית וארגונית: שלב זה מתייחס לעובדי הרשות, כדי שניתן יהיה לאגם את התובנות ולקדם הפקת לקחים ולמידת עמיתים. שלב זה גם רלוונטי כמובן לכל השותפים בתכנית.

מבט לאחור, מבט לפנים

התחלתי לעבוד ברשות הטבע והגנים בשנת 2000. אני זוכרת את ההרצאה הראשונה בה השתתפתי בנושא צבי הים. צבי הים? פה, בישראל?

כיום, כמעט עשרים שנים אחרי, רוב התושבים בישראל יודעים שיש צבי ים בישראל. הם גם יודעים שהם מינים בסכנת הכחדה. חלקם הגדול גם יודע כיצד יש להתנהג כדי לשמור עליהם ועל בית הגידול שלהם.

אני רואה בסיפור הקטן הזה דוגמא לכך שאפשר לעשות שינוי חברתי-סביבתי. אפשר להוביל שינויים משמעותיים בקרב הציבור, בקרב קהילות, בקרב אנשים. אלה תהליכים שכדי להצליח אי אפשר להוביל אותם לבד. יש להבין בשלב הראשון מה השינוי שאנחנו רוצים להוביל. לאחר מכן לאתר שותפים שיוכלו לקחת חלק בתהליך, להכיר בייחודיות שלהם ולמצוא את המניעים המשותפים. למשל, השינוי שהוזכר לעיל לא היה קורה אלמלא השותפות עם מערכת החינוך, שכללה הטמעת תכנים ומושגים בתכניות הלימודים למספר שכבות גילו השתלמויות למורים, פעילויות לקהל הרחב בנושא צבי הים ומינים נוספים בסכנת הכחדה באתרי רשות הטבע והגנים הנמצאים לאורך החופים ובאמצעי התקשורת ועוד. במקביל, נעשתה עבודת עומק בשיתוף קהילות הסמוכות לחופי הים: כתיבת תכניות חינוכיות ארוכות טווח לתלמידי בתי ספר הנמצאים לאורך החופים, עבודה מתמשכת עם בסיסי צה"ל הנמצאים בסמוך לחופי הים, גיוס והפעלת מתנדבים מבוגרים ויצירת שיתופי פעולה עם ארגונים עמיתים הפועלים בשטח.

עבודה בשיתוף קהילה הינה מאומצת וארוכת שנים ומחייבת מקצועיות ואורך נשימה. התהליכים הם דינמיים ותלויים באנשים המובילים אותם. מבט לאחור מזכיר לנו שהעבודה מניבה תוצאות ושהשינוי הרצוי אפשרי. מבט לפנים מאפשר לנו לתכנן את תהליכי העבודה בצורה מיטבית, שתאפשר שמירה ברת-קיימא על ערכי הטבע והמורשת, ותחזק הזיקה והקשר בינם לבין האדם.

חטיבת קהל וקהילה
אגף חינוך וקהילה

מקורות

ארנון ליאורה (2011) *המתנדבים החדשים, מתנדבי דור ה Y*. בתוך: גרומב משה, מגן ציפורה, סטויצקי רמי (2011), מישהו להתנדב איתו: התנדבות ובני נוער מתנדבים במאה ה 21, נדב ספרים. (עמ' 67 – 84)

ד"ר בן יוסף שי (2012) אבחון קהילתי.

גרומב משה, בר רונית (2015) *התנדבות במציאות משתנה*, נדב ספרים.

ירון יבלברג (2015) 'מקומי בטבע' סיכום מחקר הערכה עבור רשות הטבע והגנים, מכון דו עת.

מיזם ההתנדבות הישראלי/ מסמך יסוד (2010): קידום התנדבות והשתתפות חברתית תלת מגזרית בישראל, ג'וינט

ישראל. <http://hitnadvutisrael.org.il/?q=project-documents>

משרד החינוך (תשע"ה) התפתחות אישית ומעורבות חברתית – קהילתית: תכנית תלת-שנתית בחינוך העל-יסודי ליישום התכנית האסטרטגית.

צוות שדמות – מרכז למנהיגות בקהילה המכללה האקדמית לחינוך אורנים (2010) *לשם שינוי ביחד: בינוי קהילה- פיתוח הון חברתי כבסיס לקהילתיות מתחדשת*, השירות לעבודה קהילתית משרד הרווחה והשירותים החברתיים. פרק שלישי: ייחודיות הקהילה כמסגרת חברתית.

צוות ג'וינט ישראל (2011) *ספר הכלים לשותפויות: מדריך בסיסי לשותפות חוצת מגזרים*. (עמ' 11-13)

רשות הטבע והגנים: חוקים ותפקידים [/https://www.parks.org.il/about](https://www.parks.org.il/about)

רשות
הטבע
והגנים

חטיבת קהל וקהילה
אגף חינוך וקהילה